

JOANNA MODRZEJEWSKA-LEŚNIEWSKA
Warszawa
ORCID: 0000-0002-9554-6473

II wojna światowa i zimna wojna jako determinanty międzynarodowej i wewnętrznej sytuacji Afganistanu

Wstęp

Poruszając temat II wojny światowej najczęściej analizuje się jej przyczyny, przebieg działań zbrojnych oraz podlicza straty ludzkie i materialne. Wskazuje się na skutki światowego konfliktu w postaci ukształtowania się dwóch bloków polityczno-militarnych i „zimną wojnę” charakteryzującą relacje Wschód-Zachód. Wreszcie dostrzega się wpływ II wojny światowej na proces dekolonizacji w Afryce i Azji. Wielość wątków składających się na ocenę tego konfliktu sprawia, że niekiedy umykające uwadze zagadnienia wpisują się w konsekwencje II wojny światowej, „zimną wojnę” i rezonują do czasów współczesnych. Jednym z takich przypadków jest Afganistan, który nie brał udziału w konflikcie, ale jego skutki wywarły nań przemożny wpływ. Afgańscy żołnierze nie uczestniczyli w walkach, działania zbrojne nie toczyły się na afgańskiej ziemi, a król ogłosił neutralność. Tym niemniej Afganistan dotkliwie odczuł zarówno wojnę światową, jak i jej następstwa w postaci „zimnej wojny”.

Problematyka Afganistanu¹ w czasie II wojny światowej oraz jego stosunków z Wielką Brytanią, Stanami Zjednoczonymi i Związkiem Radzieckim zostały omówione w literaturze przedmiotu, chociaż trzeba przyznać, że i tu są „białe plamy”. Natomiast niewiele uwagi zwraca się na konsekwen-

¹ Afganistan od chwili powstania w 1747 r. był państwem niepodległym. Prowadził własną politykę wewnętrzną, natomiast w teorii traktat z Gandamak (1879 r.) scedował afgańską politykę zagraniczną w ręce Brytyjczyków. W praktyce kolejni władcy utrzymywali kontakty międzynarodowe, między innymi z Turcją. Traktat z Gandamaku został anulowany przez traktat z Rawalpindi z 1919 r.

cje światowego konfliktu w perspektywie krótko- i długoterminowej dla kraj neutralnego (a przy tym biednego), który przed wybuchem wojny dążył do zmiany swojej sytuacji zarówno w wymiarze politycznym, jak i gospodarczym. Co więcej, bezpośrednia konsekwencja II wojny światowej, czyli dekolonizacja Indii Brytyjskich wygenerowała problem (spory o granicę afgańsko-pakistańską), który państwu niechętnemu angażować się w rywalizację amerykańsko-radziecką bardzo poważnie utrudniał rozwój gospodarczy, a niezdecydowana postawa Amerykanów skazywała Afganistan na Rosję Radziecką. Można nawet pokusić się o stwierdzenie, że afgańsko-pakistański spór o granicę zdeterminował powojenne dzieje tego kraju i był jednym z powodów powstania ruchu Talibów w latach 90. XX w. Z tego też względu warto postawić pytania o siłę oddziaływania wydarzeń sprzed ponad 80 lat, czy też z lat 1947-1991 na współczesną sytuację Afganistanu. W jaki sposób II wojna światowa wpłynęła na Afganistan, który zadeklarował neutralność i zachował ją do końca konfliktu zbrojnego? Czy mimo braku zaangażowania w wojnę Afganistan poniósł związane z nią straty, a jeśli tak, to jakie? Jak dekolonizacja Indii i niewywiązanie się ze zobowiązań przez Brytyjczyków skomplikowało sytuację Afganistanu w warunkach zimnej wojny i ostatecznie skazało na dryf w stronę Rosji Radzieckiej? Jak na sytuację wewnętrzną i międzynarodową Afganistanu wpłynęła zimnowojenna rywalizacja?

Podstawą odpowiedzi na postawione pytania będzie analiza materiałów źródłowych wytworzonych przez administrację brytyjską, radziecką i amerykańską. Cennym uzupełnieniem będzie literatura przedmiotu.

Artykuł składa się z czterech części. Pierwsza została poświęcona okresowi II wojny światowej, który zniweczył afgańskie plany wyrwania się z pozycji państwa buforowego między Indiami Brytyjskimi i Związkiem Radzieckim oraz oparcia swojego rozwoju na innych państwach, a szczególnie na Niemczech. Część druga traktuje o następstwach II wojny światowej, tj. dekolonizacji Indii, powstaniu dwóch niepodległych państw i wygenerowaniu poważnego problemu w relacjach Afganistan-Pakistan w postaci spornej granicy. Część trzecia opisuje pierwszy poważny kryzys w relacjach afgańsko-pakistańskich, który skutkowałam zamknięciem granicy między państwami i wymusił na Afganistanie szersze skorzystanie z radzieckiej pomocy. Czwarta część przedstawia najważniejszy kryzys w relacjach afgańsko-pakistański z lat 1960-1963, który doprowadził do zamknięcia granicy na blisko trzy lata i definitywnie skazał Afganistan na zacieśnianie współpracy z ZSRR. Ta część omawia także długofalowe, sięgające współczesności, skutki skomplikowanych stosunków afgańsko-pakistańskich.

Afganistan w II wojnie światowej

II wojna światowa przebudowała wpływ układu sił na świecie także w przypadku Afganistanu znajdującego się w nielicznej grupie państw, które przynajmniej oficjalnie zachowały neutralność². Przez cały XIX w. i część XX w. Afganistan znajdował się między władającą Indiami Wielką Brytanią a Rosją/Rosją Radziecką. Polityka sąsiadów znacząco wpływała na politykę Afganistanu, który starał się zachować dystans od obu potęg, jednak pełnił rolę buforu. Po 1921 r. afgańscy władcy prowadzili politykę mającą doprowadzić do nawiązania relacji dyplomatycznych z państwami europejskimi, Stanami Zjednoczonymi, przystąpienia do Ligi Narodów oraz zawarcia w lipcu 1937 r. Paktu Saadabad, do którego obok Afganistanu przystąpił Iran, Irak i Turcja (Volk 2013: 11-30; Çoban 2023).

W okresie międzywojennym na jednego z najbliższych partnerów gospodarczych Afganistanu wyrosły Niemcy. Państwo to było zaangażowane w Afganistanie już w latach 20. XX w., a społeczność jego obywateli była liczniejsza niż brytyjska – 120 mężczyzn (nie liczono żon i dzieci) *versus* 14-osobowa grupa Brytyjczyków (Hauner 1981a: 226). Obecność Niemców można było zauważyć w szkolnictwie – w 1924 r. otwarto niemiecką szkołę Nedjat w Kabulu, gdzie językiem wykładowym był niemiecki (Cannon 1963: 316). Od 1937 r. corocznie od 10 do 30 absolwentów tej szkoły było wysyłanych do Niemiec na dalszą naukę. W 1937 r. Niemcy otworzyli technikum i szkołę handlową. Działały także niemieckie misje naukowe. Jedna z najbardziej znanych prowadziła badania w Hindukuszu, a finansowana była przez niemieckie Ministerstwo Spraw Zagranicznych i *Deutsche Forschungsgemeinschaft zur Erhaltung und Förderung der Forschung* (Niemiecka Fundacja na rzecz Ochrony i Promocji Badań) (Maillart 1940: 226). Współpraca afgańsko-niemiecka obejmowała także wojskowość. Od 1935 r. Afgańczycy zabiegali o dostawy uzbrojenia, w tym ciężkiej artylerii, czołgów i samolotów oraz urządzeń i specjalistów w zakresie produkcji prochu i amunicji³. Rozmowy na ten temat prowadził m.in. minister spraw zagranicznych Faiz Muhammad Khan z Adolfem Hitlerem (Adamec 1974:

² Jedynie 14 państw pozostało oficjalnie neutralnych przez całą wojnę: Szwecja, Szwajcaria, Hiszpania, Portugalia, Irlandia, Turcja (do lutego 1945 r.), Jemen, Arabia Saudyjska, Afganistan, Andora, Monako, Liechtenstein, San Marino i Watykan.

³ Afgańczycy woleli zatrudniać Niemców, a nie Brytyjczyków, gdyż uważali, że są oni lepiej wykształceni, zdyscyplinowani i mniej wymagający jeżeli chodzi o warunki pracy. Byli także znacznie tańsi – wynagrodzenie Brytyjczyka sięgało 1200 rupii, a Niemca 300 rupii miesięcznie (Adamec, Grassmuck 1969: 224).

223). Ostatecznie 23 października 1936 r. podpisano porozumienie o dostawach uzbrojenia o wartości 15 mln marek, a realizatorem dostaw miała być firma *Rheinmetall* (Tamże: 224).

18 października 1937 r. podpisano *Secret Todt Agreement*, który dawał Niemcom szerokie możliwości działania. Organizacja *Todta* zyskiwała nadzór nad budową dróg w całym kraju, a jej inspektor generalny nie tylko nadzorował Niemców pracujących w Afganistanie, ale także służył jako doradca wysoko postawionych urzędników afgańskich, zyskując tym samym ogromne wpływy, szczególnie w Ministerstwie Prac Publicznych Afganistanu (Tamże).

Niemcy mieli swój udział w rozwoju lotnictwa w Afganistanie, co szczególnie niepokoiło Brytyjczyków. Pierwsze kroki w tej dziedzinie zostały podjęte w okresie panowania Amanullaha (1919-1928). 20 kwietnia 1928 r., przy udziale niemieckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Afgańczycy podpisali umowę z firmą Junkers na stworzenie wewnętrznych połączeń lotniczych z opcją rozszerzenia na połączenia z Persją i Turcją (Nicosia 1997: 253). Projekt nie został zrealizowany ze względu na odsunięcie Amanullaha od władzy. Powrócono do pomysłu w 1936 r. i po odbyciu kilku próbnym przelotów w maju 1938 r. uruchomiono stałe połączenie Kabul-Berlin – przeloty na tej trasie odbywały się raz na tydzień (Hauner 1981a: 78).

W związku z uruchomieniem stałego połączenia lotniczego w paśmie Hindukuszu powstała stacja meteorologiczna obsługiwana przez dwóch Niemców. Na lotnisku Sherpur w Kabulu firma *Telefunken* zainstalowała telegraf bezprzewodowy, przy którym pracowało trzech niemieckich inżynierów, a który służył do kontaktu z samolotami. Planowano dalszy rozwój lotnictwa w Afganistanie – przedstawiciele *Lufthansy* oglądali miejsca pod potencjalne lotniska w Kandaharze, Farah, Majmanie, Mazar-i-Sharif i Chanabadzie (Hauner 1982: 483).

Niemcy dążyli również do rozwoju kontaktów handlowych z Afganistanem. W lecie 1939 r. do Afganistanu przybyła misja handlowa kierowana przez George Ripkena, a 3 sierpnia 1939 r. podpisano traktat handlowy. Na jego mocy Afganistan otrzymał kredyt w wysokości 55 mln marek, który był przeznaczony na zakup urządzeń i całych fabryk, przede wszystkim od Niemiec. W zamian Niemcy mieli importować z Afganistanu bawełnę, wełnę i skóry karakułowe⁴.

W efekcie prowadzonej polityki w przededniu wybuchu II wojny światowej Niemcy zajmowali dominującą pozycję w gospodarce afgańskiej. Na przełomie

⁴ Skóry karakułowe stanowiły poważną pozycję w afgańskim eksporcie w latach 30. XX w. Szacuje się, że w tym okresie ponad 50% skór na rynku światowym pochodziło z Afganistanu (Pain, Goodhand 2002: 8).

lat 1938/1939 import urządzeń z Niemiec stanowił 69% całości afgańskiego importu w tym sektorze⁵. Nastąpił także gwałtowny wzrost wartości niemieckiego importu z Afganistanu. W 1937 r. wynosił on 700 tys. marek, 1,6 mln w 1938 r., a 2,07 mln w pierwszych ośmiu miesiącach 1939 r. Z optymizmem patrzono w przyszłość, licząc nawet na dziesięciokrotny wzrost (Hauner, 1981a: 79), a Afgańczycy postrzegali Niemcy jako drogę na wyjście z zależności od Wielkiej Brytanii i w mniejszym stopniu od Rosji Radzieckiej.

Po wybuchu II wojny światowej król Zaher Szach 6 września 1939 r. ogłosił neutralność, która została kilkakrotnie potwierdzona, między innymi 20 lutego i 6 lipca 1941 r.⁶ W kraju wprowadzono ograniczenia w rozpowszechnianiu informacji – monopol znalazł się w rękach mediów rządowych. Cudzoziemcy z państw będących stronami konfliktu otrzymali zakaz przemieszczania się po kraju, ale jak wynikało z raportów brytyjskiego wywiadu w Indiach mimo zwiększonego nadzoru Rosjanie i Niemcy (obie nacje miały zakaz opuszczania Kabulu) podróżowali po całym kraju. Niemcy prowadzili w Afganistanie działania propagandowe, m.in. szerząc dezinformację na bazarach. Podobnie Brytyjczycy nie przestrzegali ograniczeń, a szczególną rolę odgrywał major E. W. Fletcher, który rozprowadzał wśród Afgańczyków biuletyn informujący o brytyjskich poczynaniach.

Decyzja o zachowaniu neutralności przyniosła korzyści przede wszystkim Wielkiej Brytanii, która mogła wysłać znaczne siły wojskowe z Indii na inne teatry działań II wojny światowej. Z kolei dla Niemców, Włochów i Rosjan afgańska neutralność była poważnym problemem ze względu na strategiczne położenie tego kraju. Zawiązany sojusz niemiecko-radziecki stworzył Niemcom szansę na lepszy dostęp do Afganistanu jako bazy operacyjnej do działań przeciwko Brytyjczykom w Indiach. W Berlinie przystąpiono do planowania operacji, która otrzymała kryptonim *Amanullah*. Plan zakładał utworzenie liczącego 1000-2000 Afgańczyków oddziału na terenie radzieckiego Turkestanu, który wkroczyłby do północnego Afganistanu, wywołał powstanie plemion z pogranicza afgańsko-indyjskiego przeciwko władzy w Kabulu, powrót Amanullaha na tron⁷ i zainstalowanie proniemieckich władz (Hauner 1981a: 159-173). W planowanie operacji zaangażowani zostali Werner Otto von Henting, Oskar von Niedermayer i Fritz Grobba – ludzie o dużym doświadczeniu w działaniach w Afganistanie, chociaż nie było między nimi zgody co do sposobu działania. O ile Henting i Niedermayer byli za realiza-

⁵ Na Czechosłowację przypadało 20%, a na Wielką Brytanię jedynie 4%.

⁶ Był to powrót do polityki prowadzonej podczas I wojny światowej, kiedy to 24 sierpnia 1914 r. król Habibullah ogłosił neutralność swojego kraju (Adamec 1967: 134).

⁷ Król Amanullah został obalony w 1928 r. i przebywał na emigracji we Włoszech.

cją planu *Amanullah*, o tyle Grobba był przeciw, a wspierał go w tym poglądzie Alfred Rosenberg. Uważał on, że przywrócenie do władzy Amanullaha zniweczy wieloletnie zabiegi gospodarczo-polityczne na rzecz umocnienia niemieckich wpływów w Afganistanie (Stewart 1973: 12-13, 18)⁸. Planem *Amanullah* interesował się minister spraw zagranicznych III Rzeszy Joachim von Ribbentrop. Warunkiem koniecznym realizacji planu była współpraca Rosjan, którzy musieliby udostępnić swoje terytorium. W połowie listopada 1939 r. niemiecki ambasador Friedrich Werner Schulenburg miał okazję do rozmowy z komisarzem spraw zagranicznych Władysławem Mołotowem, który stwierdził, że strona radziecka nie ma nic przeciwko planowi *Amanullah* i poprosił o więcej szczegółów. Brak koordynacji między niemieckim Ministrem Spraw Zagranicznych a *Abwehrą* sprawił, że Moskwa nie uzyskała żadnych konkretnych szczegółów. Pod wpływem F. Grobba (i A. Rosenberga), pod koniec grudnia 1939 r. Adolf Hitler odwołał plan *Amanullah* (Hauner 1981b: 307-309). Nie zakończyło to jednak niemieckich planów wykorzystania Afganistanu w rozgrywce z Brytyjczykami. Pojawił się nowy wariant działania w postaci planu *Tiger*, którego realizację przewidziano na wrzesień 1941 r., po zakończeniu operacji *Barbarossa*. Plan *Tiger* przewidywał wybuch powszechnego powstania na pograniczu afgańsko-indyjskim, a w celu jego realizacji Niemcy zwiększyli liczbę swoich agentów działających w samym Afganistanie, jak i na pograniczu z Indiami Brytyjskimi.

Mimo rezygnacji z planu *Amanullah* w Ministerstwie Spraw Zagranicznych i w *Abwehrze* utrzymywała się nadzieja na realizację zamierzeń, co powodowało, że Niemcy w Afganistanie nadal działali. Naciskali na rząd afgański, by ten zrezygnował z neutralności, kusząc wizją nabytków terytorialnych np. w postaci przyłączenia Beludżystanu, Sindu, Kaszmiru i Zachodniego Pendżabu z portem w Karaczi włącznie (Gregorian 1969: 386) oraz wieszcząc rychły upadek Wielkiej Brytanii. Dla wielu wpływowych Afgańczyków niemiecka oferta była interesująca i patrzyli na nią przychylnie, przy czym w zamian oczekiwali nie tylko nabytków terytorialnych, ale również radzieckich gwarancji integralności terytorialnej kraju (Hauner 1981a: 214). By zneutralizować niemieckie oferty, Brytyjczycy zaoferowali port na wybrzeżu Beludżystanu i połączenie kolejowe Chaman-Kandahar, ale nie zadowoliło to Afgańczyków i propozycja została odrzucona (Adamec 1974: 245).

Mimo nacisków ze strony Niemiec i Wielkiej Brytanii rządowi afgańskiemu udało się tak manewrować, że nie tylko zachował neutralność, ale także

⁸ Werner Otto von Henting, Oskar von Niedermayer i Fritz Grobba już podczas I wojny światowej próbowali, we współpracy z Turkami, przeciągnąć Afganistan na stronę Trójkprzymierza.

czerpał korzyści z poprawnych stosunków z Wielką Brytanią, Związkiem Radzieckim i III Rzeszą. Do Afganistanu sprowadzano wyposażenie i materiały z Niemiec tranzytem przez Związek Radziecki, a w drugą stronę wysyłało surowce. W lipcu 1940 r. podpisano radziecko-afgański traktat handlowy. Z Wielkiej Brytanii importowano artykuły takie jak cukier, tekstylia, opony i benzynę, a nawet w obliczu malejącego importu z Niemiec zwrócono się do Brytyjczyków o zwiększenie dostaw (Tamże: 244).

Atak Niemiec na Związek Radziecki 22 czerwca 1941 r. radykalnie zmienił położenie Afganistanu, gdyż Brytyjczycy i Rosjanie zawiązali współpracę przeciwko Niemcom. W Kabulu zaczęto obawiać się skorelowanych nacisków brytyjsko-radzieckich w sprawie otwarcia kraju dla tranzytu do ZSRR. Dlatego też 6 lipca 1941 r. Zaher Szah potwierdził neutralność swojego kraju.

Zaistniałą sytuację wykorzystała strona brytyjska żądając od Afgańczyków wydalenia z kraju Niemców, aby tym samym zlikwidować problem agentów działających przeciwko interesom brytyjskim. Jako pretekst wykorzystano fakt, że wraz z atakiem ustała możliwość tranzytu towarów przez terytorium ZSRR i tym samym nie było potrzeby obecności w Afganistanie tak licznej grupy Niemców. Zgoda Kabulu na przybycie W. O. Hentinga jako posła spowodowała, że od 1 sierpnia 1941 r. rząd w Indiach zaczął wprowadzać sankcje ekonomiczne, które objęły m.in. zmniejszenie o 25% dostaw paliwa dla Afganistanu.

9 października 1941 r. brytyjski poseł w Kabulu sir Francis Wylie złożył afgańskiemu rządowi *démarche*, w którym domagał się wydalenia z terytorium Afganistanu Niemców i Włochów poza osobami pełniącymi funkcje dyplomatyczne. 11 października z podobnym żądaniem wystąpił radziecki ambasador Konstantin Michaiłow. Strona radziecka obawiała się, że działający w Afganistanie niemieccy agenci mogą stanowić zagrożenie dla spokoju w radzieckich republikach środkowoazjatyckich, do których ewakuowano zakłady przemysłowe z europejskiej części kraju (Szczepanik 1983; Lieberman 1983: 90-102; Kagan 1995: 387-414). Żądania te z jednej strony oburzyły Afgańczyków, a z drugiej rozbudziły obawy, że dotychczasowi antagoniści stali się sojusznikami, dogadają się i doprowadzą do podziału Afganistanu, gdyż nie potrzebowali już buforu między sobą. Biorąc pod uwagę okoliczności i zagrożenia, rząd afgański zgodził się na wydalenie obywateli państw osi. Zagwarantowano im swobodny przejazd przez terytorium Indii Brytyjskich i tereny kontrolowane przez aliantów oraz zabranie rzeczy osobistych. Ostatecznie wyjechała 204-osobowa grupa, w której było 176 Niemców (w tym 57 kobiet i 12 dzieci) i 28 Włochów⁹. Grupa ta opuściła Kabul w dwóch konwo-

⁹ Włochy mimo iż uznały niepodległość Afganistanu w 1919 r., przez okres międzywojenny nie utrzymywały intensywnych kontaktów. Przejściowe ożywienie nastąpiło w 1935 r., ale

jach, które wyruszyły 30 i 31 października, a 23 listopada dotarły do Ankary (Hauner 1981a: 325).

Tuż przed ewakuacją Niemcy próbowali bronić swoich wpływów w Afganistanie. Większość społeczności niemieckiej była przeświadczona, że do końca 1941 r. oddziały niemieckie dotrą na Środkowy Wschód, a może i do granic Afganistanu i trzeba będzie udzielić im wsparcia. Rozważano możliwość pozostawienia agentów *Abwehry*, zaopatrzonych w radiostacje i rozlokowanych wśród plemion na pograniczu afgańsko-indyjskim. Planowano również umieszczenie młodych Niemców w armii afgańskiej. Berlin sprzeciwił się jednak tej improwizacji (Hauner 1982: 492).

Ponownie problem Niemców i Włochów przebywających w Afganistanie powrócił w połowie 1943 r. Władze afgańskie zaczęły nalegać na ponowne zredukowanie liczebności personelu w ambasadach państw Osi. W efekcie we wrześniu 1943 r. wyjechał sekretarz przedstawicielstwa włoskiego Enrico Anzilotti, który zdaniem Afgańczyków zbyt angażował się w działalność niezgodną ze statusem dyplomaty. Razem z nim Afganistan opuścił m.in. *Abwehr attaché* Witzel, który miał być zaangażowany w operację *Bajadera*¹⁰. Zdecydowane ograniczenie liczebności społeczności z państw Osi sparaliżowało ich działania, co dodatkowo zostało pogłębione przez złamanie niemieckiego szyfru. Ponadto Niemcy poważnie obawiali się, że wobec odsunięcia od władzy Benito Mussoliniego w lipcu 1943 r., Włosi podzielą się wiedzą na temat niemieckiej aktywności z rezydującymi w Kabulu brytyjskimi i amerykańskimi dyplomatami¹¹ (Adamec 1974: 259).

Wraz ze zdobywaniem przez aliantów przewagi na frontach II wojny światowej, następowała zmiana stanowiska władz afgańskich. Wprawdzie nadal dążyły do tego, by zachować neutralność, ale jednocześnie chciały być w dobrych stosunkach ze zwycięzcami. Stąd też zaczęto zacieśniać relacje z Wielką Brytanią i USA. Ożywieniu uległ handel, wymiana kulturalna, a także podjęto rozmowy o szkoleniu afgańskich żołnierzy. Kursu obliczonego na zbliżenie ze zwycięzcami nie adresowano do Rosjan, gdyż z niepokojem obserwowano ich poczynania w okupowanej części Iranu, gdzie doszło do zniszczenia struktur

nie trwało ono długo. Wojna włosko-etiopska została negatywnie odebrana przez establishment afgański, który dopatrywał się pewnego podobieństwa sytuacji Afganistanu i Etiopii – małego, biednego kraju, bez dostępu do morza, uzależnionego od dostaw uzbrojenia z zagranicy.

¹⁰ Operacja *Bajadera* miała polegać na desancie setki ludzi na pograniczu persko-indyjskim, w celu dokonywania akcji sabotażowych na terenie Indii i doprowadzenia do powszechnego zrywu antybrytyjskiego. Nie ma pewności, czy taka operacja w ogóle miała miejsce (O'Sullivan 2015: 171).

¹¹ Od lipca 1942 r. w Kabulu działało przedstawicielstwo Stanów Zjednoczonych.

państwowych, kradzieży zbóż i innych produktów rolnych z pól, co doprowadziło do poważnych niedoborów żywności w północnej części kraju oraz do prób zmian terytorialnych poprzez utworzenie Republiki Kurdystanu (Republika Mahabadzka) i Ludowej Republiki Azerbejdżańskiej (Geranmayeh 1992: 170-177; McFarland 1985: 55; Roosevelt 1947: 247-269; Westermann 1991: 53; Świętochowski 1988). Afgańskich obaw nie rozwiała wymiana większości personelu w radzieckiej ambasadzie, który starał się nawiązywać przyjazne relacje z Afgańczykami, ani przysłanie nowego ambasadora Iwana Bakulina w marcu 1944 r. (Hauner 1982: 496-497). Duży udział w zachowaniu dystansu wobec ZSRR miało antyradzieckie stanowisko premiera Hashim Khana, które opierało się na doświadczeniu bycia ambasadorem w Moskwie w latach 1924-1926. Miał on powiedzieć, że wolałby wchłonięcie Afganistanu przez Indie Brytyjskie, co byłoby przejściowe, gdyby miało to ocalić przed wypadnięciem w szpony Rosji Radzieckiej (Tamże: 496).

Dekolonizacja Indii i początki sporu afgańsko-pakistańskiego

Zakończenie II wojny światowej i zwycięstwo aliantów nie ustabilizowało ani nie poprawiło międzynarodowego położenia Afganistanu, a wręcz postawiło go wobec nowych wyzwań. O ile do II wojny światowej kraj ten pełnił rolę buforu między brytyjskimi posiadłościami w Indiach a Rosją/Rosją Radziecką, o tyle w nowych warunkach doszło do radykalnej przebudowy. W pierwszych powojennych latach Rosjanie skupili swoją uwagę na krajach Europy Środkowo-Wschodniej, dążąc do instalacji w nich przychylnych sobie rządów. Państwa, które później zaliczono do tzw. Krajów Trzeciego Świata chwilowo znalazły się na marginesie radzieckiego zainteresowania. Wielka Brytania ograniczyła swoją obecność i aktywność w regionie wraz z przyznaniem Indiom niepodległości w 1947 r. i powstaniem dwóch państw: Indii i Pakistanu.

Przed politykami afgańskimi pojawił się problem – czy redefiniować tradycyjną politykę państwa niezaangażowanego i buforowego wobec powstającego świata dwubiegunowego? Początkowo uważano, że nie należy dokonywać radykalnych zmian i równoważyć wpływy radzieckie i amerykańskie. Takie podejście wynikało z przekonania, że Stany Zjednoczone będą odgrywać taką rolę, jaką wcześniej pełniła Wielka Brytania.

Niezależnie od rozważań afgańskich władz, ich politykę zagraniczną determinowały wydarzenia na arenie międzynarodowej, które skomplikowały sytuację. Źródło problemu tkwiło w kwestii granicy między Afganistanem i Pakistanem. 12 listopada 1893 r. minister spraw zagranicznych rządu Indii sir Mortimer Durand podpisał z władcą afgańskim Abdur Rahmanem Khanem

porozumienie o przebiegu granicy stref wpływów między brytyjskimi posiadłościami a Afganistanem – wyznaczona linia, która do historii przeszła jako linia Duranda – nie była rozumiana jako granica międzypaństwowa, a granica wpływów (Banerjee 2000: 27-28). Jak scharakteryzował to jeden z brytyjskich urzędników, „Terytorium¹², chociaż włączone do Indii, nie było częścią Brytyjskich Indii”, a ludność tam zamieszkała nie uznawała władzy Brytyjczyków (*Collection* 1933: 46). Kolejne traktaty afgańsko-brytyjskie z lat 1905, 1919 i 1921 wprawdzie nie odnosiły się wprost do statusu linii Duranda, ale stwierdzały, że Afgańczycy akceptują zobowiązania poprzednich władców. Czynnikiem komplikującym podejście do kwestii Pasztunistanu było to, że art. 14 traktatu z 1921 r. gwarantował możliwość unieważnienia traktatu po trzech latach z zachowaniem jednego roku wypowiedzenia (Treaty 1922). Bazując na tym przepisie, afgańska Loja Dżirga¹³ w lipcu 1949 r. odrzuciła wszystkie traktaty, z tym z 1893 r. włącznie.

Zanim jeszcze podział Indii stał się faktem, 3 lipca 1947 r. rząd afgański wysłał do Delhi i Londynu notę, w której domagał się, by ludności Północno-Zachodniej Prowincji Pogranicznej dać prawo wyboru między przynależnością do Pakistanu, Afganistanu lub stania się niepodległym państwem. Nota została zignorowana¹⁴.

Z chwilą wycofania się Wielkiej Brytanii strona afgańska podkreślała, że Brytyjczycy nie wywiązali się ze wcześniejszych zobowiązań, iż status Pasztunistanu będzie rozpatrywany osobno obok kwestii podziału Indii, a Afganistan będzie stroną dyskusji. Z kolei Pakistan uznał się za spadkobiercę brytyjskich praw do tego obszaru jako integralnej części swojego państwa, co w marcu 1949 r. podkreślił gubernator prowincji (Poullada 1977: 133).

Zarysowujące się kontrowersje wokół granicy afgańsko-pakistańskiej z miejsca zaczęły przekładać się na wzajemne relacje i znajdowały odbicie na arenie międzynarodowej, jak chociażby w ONZ podczas głosowaniem nad przyjęciem Pakistanu do tej organizacji, kiedy początkowo afgańska delegacja

¹² Od 1901 r. obszar ten został objęty administracją brytyjską i otrzymał nazwę Północno-Zachodnia Prowincja Pograniczna. W kwietniu 2010 r. władze Pakistanu zmieniły nazwę na Chajber Pasztunchwa. Potocznie rejon ten nazywany jest Pasztunistanem.

¹³ Wielkie Zgromadzenie Narodowe, najwyższy organ władzy państwowej, w którego skład wchodzi delegaci (starszyzna plemienna) z wszystkich prowincji Afganistanu.

¹⁴ W lipcu 1947 r. na terenie części Północno-Zachodniej Prowincji Pogranicznej przeprowadzono referendum. Strona afgańska od początku kwestionowała jego ważność – zwracano uwagę, że objęło ono zaledwie około jednej trzeciej spornego terytorium, zamieszkałego przez niecałe 50% ludności, a głosującym dano do wyboru dwie opcje – przynależność do Indii lub Pakistanu oraz że w referendum wzięło udział 50,99% uprawnionych do głosowania (Franck 1952: 55).

głosowała przeciwko (Noor ul Haq 2003: 17-18). Postawa afgańskiej delegacji wywołała odwet – Pakistan częściowo zablokował dostawę towarów do Afganistanu, co uderzyło w amerykańską firmę Morrison-Knudsen, prowadzącą prace irygacyjne w tym kraju (Clapp-Wincek, Baldwin 1983). Był to pierwszy przypadek zamknięcia granicy afgańsko-pakistańskiej zapowiadający podobne wydarzenia, które determinowały położenie Afganistanu wobec Rosji Radzieckiej i Stanów Zjednoczonych w warunkach zimnej wojny.

Następne takie zdarzenie miało miejsce na początku 1950 r., kiedy Pakistan na trzy miesiące zablokował afgański handel odbywający się za pośrednictwem portu w Karaczi oraz przewóz produktów ropopochodnych. Sytuację wykorzystali Rosjanie i zaczęli dostarczać brakujące towary¹⁵, a w lipcu 1950 r. doprowadzili do podpisania traktatu handlowego (Ramazani 1958: 145-147).

Równocześnie Amerykanie z dystansem podchodzili do Afganistanu i jego prób nawiązania współpracy. Wynikało to z faktu, że dyplomacja amerykańska nie miała doświadczenia w tym rejonie świata¹⁶, bo we wcześniejszych okresach kontakty z subkontynentem indyjskim były ograniczone, gdyż postrzegano go jako sferę brytyjską (Hess 1971: 5-6, 13-14). Dodatkowo uwaga amerykańskiej dyplomacji koncentrowała się na innych wydarzeniach takich, jak zwycięstwo komunizmu w Chinach pod przywództwem Mao Tse-tunga, blokada Berlina oraz scedowanie przez Brytyjczyków problemu palestyńskiego, Turcji i Grecji. Nowo powstałe Biuro ds. Bliskiego Wschodu, Azji Południowej i Spraw Afrykańskich, zawiadujące Afryką (bez Związku Południowej Afryki), Środkowym Wschodem z Grecją i Turcją oraz Azją Południową po Birmę nie radziło so-

¹⁵ Już we wcześniejszych latach Rosjanie utrzymywali kontakty handlowe z Afganistanem, co można uznać za pewien ewenement, gdyż jak wspomniano wcześniej, kraje Azji i Afryki, poza niektórymi, znalazły się na marginesie radzieckiej polityki zagranicznej. W listopadzie 1947 r. podpisano porozumienie o dostawie towarów o wartości 2,6 mln dolarów przez każdą stronę. W latach 1948-1950 afgański eksport do Rosji Radzieckiej miał wartość 5,94 mln rubli, a import 8,64 mln rubli (Golovin 1962: 44-45).

¹⁶ Prowadziło to do sytuacji, w których dyplomacja amerykańska całkowicie polegała na opinii dyplomacji brytyjskiej, biorącej stronę Pakistanu w sporze z Afganistanem i oficjalnie utrzymywała, że Pakistan wykazuje wysoki stopień wewnętrznej stabilności i żywotności, a początkowe problemy, jak zorganizowanie administracji czy migracja wielu milionów ludzi, zostały przezwyciężone. Nagłą śmierć pakistańskiego przywódcy Muhammeda Ali Jinnaha w 1948 r. postrzegali jako czynnik jednoczący kraj, a tendencje separatystyczne we Wschodnim Bengalu za przejściowe. Niechętne nastawienie Brytyjczyków do Afganistanu wiąże się z I wojną afgańsko-brytyjską (1839-1842), podczas której Brytyjczycy ponieśli znaczne straty oraz sprawowaniem urzędu brytyjskiego posła w Kabulu przez sir Francis Henry Humphrysa (1922-1928), odnoszącego się z dużą niechęcią do ówczesnego władcy Amanullaha Khana ze względu na prowadzoną przez niego politykę, szczególnie w stosunku do Wielkiej Brytanii.

bie natłokiem spraw. Ponadto, w ocenie CIA z września 1947 r. subkontynent indyjski, a przede wszystkim Indie i Pakistan, znajdowały się na ostatnim miejscu, razem z koloniami w Afryce Północnej, jeżeli chodzi o znaczenie dla bezpieczeństwa USA, a co więcej były to tereny na tyle odległe od ZSRR, że nie stanowiły potencjalnego celu radzieckiej agresji (McMahon 1994: 14-16). Stąd też nie decydowano się na wojskowe i finansowe wsparcie tych państw. Sporadycznie udzielano Afganistanowi pożyczek, jednak w znacznie mniejszej kwocie od wnioskowanej i na zasadach komercyjnych (Poullada 1982-1983: 233). Niewielką modyfikację w amerykańskim podejściu przyniósł okres wojny koreańskiej – w lutym 1951 r. USA i Afganistan podpisały porozumienie o współpracy technicznej, a w styczniu 1953 r. umowę o pożyczce zbożowej o wartości 1,5 mln dolarów (*FRUS 1952-1954* 1983: 1124).

W 1954 r. Amerykanie podjęli próbę zdefiniowania swojego stanowiska wobec Afganistanu w oparciu o wcześniejsze, niezbyt bogate doświadczenie. Uznano, że jednym z powodów słabości Afganistanu były nienajlepsze stosunki z Pakistanem i z tego względu należało zachęcić oba państwa do normalizacji relacji. Konstatacja ta zbiegła się z amerykańskimi planami utworzenia Środkowo-Wschodniej Organizacji Obronnej (*Middle East Defence Organization, MEDO*). Była to próba włączenia obszaru bliskowschodniego w zachodni system bezpieczeństwa zbiorowego. *MEDO* miała bronić Środkowego Wschodu przed radzieckim atakiem i miało być połączone z NATO. Wśród członków organizacji miały znaleźć się Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Francja, Turcja i państwa arabskie. Zdaniem strony afgańskiej, udział Pakistanu w organizacji wymagał unormowania stosunków, gdyż inaczej Afganistan pozostałby osamotniony *vis-à-vis* ZSRR (Davids 1960: 512; McGhee 1990:143-160).

Kryzys 1955-1956

Początek 1955 r. przyniósł kolejny, tym razem poważniejszy w skutkach, kryzys w relacjach afgańsko-pakistańskich, który trwał do sierpnia 1956 r. Jego przyczyną były plany Pakistanu przeprowadzenia reorganizacji administracyjnego podziału kraju, który skutkowałby likwidacją Północno-Zachodniej Prowincji Granicznej. Kabul zaprotestował obawiając się, że mieszkańcy Prowincji, w większości Pasztunowie, ztratą swoją identyfikację etniczną. Doszło do ataków na placówki dyplomatyczne obu państw, odwołania posłów, a w końcu do zamknięcia granicy. W tej sytuacji Afganistan stanął wobec problemu niemożności eksportu i importu towarów, a działając pod presją czasu przyjął radziecką ofertę tranzytu przez terytorium Rosji Radzieckiej (*Sovetsko* 1971: dok. nr 71). Pod koniec grudnia 1955 r. w Afganistanie gościli Nikita Chruszczow

i Nikołaj Bułganin¹⁷. Jednym z efektów tej wizyty było przyznanie Afganistanowi 100 mln dolarów pożyczki na bardzo korzystnych warunkach. Od tego momentu datuje się również nawiązanie współpracy wojskowej między oboma krajami, wzmocnionej przez pożyczki (np. w lipcu 1956 r. na sumę ponad 32 mln dolarów) na zakup uzbrojenia, które pochodziło ze Związku Sowieckiego i krajów bloku socjalistycznego, stając się stopniowo podstawą wyposażenia armii afgańskiej (Franck 1960: 56; Poullada 1982: 187).

Po zakończeniu kryzysu afgańsko-pakistańskiego Amerykanie dokonali niewielkiej korekty w relacjach z Afganistanem, na którą niewątpliwie wpłynęły działania Moskwy. Między innymi ofiarowali 100 tys. dolarów na częściową przebudowę *Habiba College* w Kabulu¹⁸, udzielili pomocy żywnościowej i w rozbudowie lotniska w stolicy. W sumie w 1956 r. Amerykanie zainwestowali w Afganistanie 15,6 mln dolarów, a w 1957 r. udzielili 3 mln dolarów pomocy technicznej i 11,4 mln dolarów na rozwój (Hearings 1956: 794).

Kryzys 1960-1963 i jego konsekwencje

Do najpoważniejszego i najbardziej brzemiennego w skutkach kryzysu w stosunkach Afganistanu z Pakistanem doszło w latach 1960-1963. Zaczęło się od wzajemnych oskarżeń o działanie na szkodę drugiej strony w rejonie przygranicznym, a skończyło wydaleniem dyplomatów i zamknięciem granicy od września 1961 r. do maja 1963 r. (Ghaus 1988: 98).

W zaognieniu konfliktu swój udział mieli Rosjanie – w marcu 1960 r. N. Chruszczow oświadczył, że „... historycznie Pasztunistan zawsze był częścią Afganistanu”, ale też i Rosjanie najwięcej na tym zyskali. Mimo że Afgańczycy zachowali daleko posuniętą nieufność, nie mieli wyjścia i byli zmuszeni przyjąć radziecką pomoc, która ruszyła niemal następnego dnia po zamknięciu granicy. Zaczęło się od zorganizowania „mostu powietrznego” umożliwiającego wywóz afgańskich winogron do Indii i ZSRR – w ten sposób w okresie zamknięcia granicy do Indii wywieziono 4 297 ton, a do Rosji Radzieckiej

¹⁷ Wizytę Nikity Chruszczowa i Nikołaja Bułganina w Afganistanie, Indiach i Birmie uważa się za symboliczny moment w radzieckiej polityce wobec Azji i Afryki. Po 1955 r. obserwowany był wyraźny wzrost radzieckiego zainteresowania państwami azjatyckimi i afrykańskimi, budowany był system pozyskiwania ich przychylności poprzez przyznawanie pomocy finansowej w postaci grantów i kredytów na preferencyjnych warunkach (oprocentowanie 2%-2,5%) bez stawiania warunków, ofiarowywanie kosztownych, bądź spektakularnych prezentów władzom i obywatelom, promowanie kultury radzieckiej, a z czasem także i pomoc wojskowa (Nogee, Donaldson 1992: 165; Berliner 1958: 39, 147-153).

¹⁸ Najstarsza szkoła w Afganistanie, założona w 1903 r.

18 250 ton towarów (Dupree 1997: 552), a potem zawarto wiele umów, które bardzo mocno związały Afganistan z Rosją Radziecką (Teplinskij 1971: 191-193). Były to umowy dotyczące między innymi: ekonomicznego i technicznego wsparcia przy poszukiwaniach i wydobywaniu ropy naftowej; budowy przemysłu chemicznego; dostarczania towarów; wybudowania w Afganistanie fabryki „wielkiej płyty” i zaprojektowania dwóch osiedli z niej; radzieckiego wsparcia technicznego przy budowie reaktora atomowego; poszukiwania i wydobywania gazu ziemnego; współpracy i wzajemnej pomocy w zwalczaniu chorób zwierząt hodowlanych; zbadania zasobów wodnych i potencjału energetycznego rzek Amu-dari i Pandż (Sovetsko 1971: dok. nr 106, 107, 123, 124, 125). Zorganizowano wiele oficjalnych wizyt, które szczególnie po stronie radzieckiej miały bardzo bogatą oprawę, podkreślającą ważność afgańskich gości¹⁹.

Następne lata przyniosły kolejne umowy afgańsko-radzieckie, które tylko pogłębiały uzależnienie. Dotyczyły one handlu, pomocy technicznej (szczególnie przy rozbudowie mocy hydroelektrowni), współpracy w zakresie oświaty i kultury, a przede wszystkim wojskowości – doszło do całkowitej dominacji czynnika radzieckiego (uzbrojenie, instruktorzy, szkolenie w radzieckich akademiach wojskowych) w armii afgańskiej (Communist 1972).

O ile dla Rosjan zamknięcie granicy afgańsko-pakistańskiej było sprzyjającą i świetnie wykorzystaną okolicznością, o tyle dla Amerykanów był to duży problem. Wprawdzie Stany Zjednoczone starały się zwiększyć swoją obecność, ale zamknięcie granicy na tak długi okres poważnie utrudniło działanie. Realizacja rozpoczętych programów uległa znacznemu opóźnieniu, a także wzrosły ich koszty. W chwili zamknięcia granicy na terenie Pakistanu znajdowało się około 25-26 tys. ton materiałów, między innymi urządzenia, ropa naftowa, smary, cement, asfalt i materiały budowlane (Foreign 1962: 352). Wprawdzie dyplomacji amerykańskiej udało się doprowadzić do przejściowego otwarcia granicy (29 stycznia – 29 marca 1962 r.) i przetransportowania zgromadzonych materiałów, ale i tak okazało się ich za mało na dokończenie niektórych projektów – według Amerykanów brakowało około 225 tys. ton materiałów (FRUS 1961-1963 1996: 227). Co więcej, wstrzymano wysyłkę do Pakistanu nowych towarów przeznaczonych dla Afganistanu, żeby wobec zamknięcia granicy na miejscu nie tworzyć zapasów. Miało to negatywny wpływ na amerykańskie perspektywy dalszego udzielania wsparcia Afganistanowi.

Kolejne lata przyniosły złagodzenie napięcia w stosunkach afgańsko-pakistańskich, co wpisywało się, szczególnie w latach 70., w odprężenie na linii Wschód-Zachód. Wcześniejszy kryzys wepchnął jednak Afganistan w radziec-

¹⁹ Na przykład w sierpniu 1962 r. król Zahir Shah wypoczywał na Krymie.

ką strefę wpływów. Nie powiodły się amerykańskie próby „odbicia” Afganistanu, a definitywnie zakończyło je zabójstwo ambasadora USA w Kabulu Adolpha Dubsa 14 lutego 1979 r., w które zaangażowani byli Rosjanie (Bradsher 1985: 99; Hyman 1984: 240). Także próba wyrwania się z zależności od Rosjan podjęta przez prezydenta²⁰ Mohammad Dauda (1973-1978) nie powiodła się i stała się najprawdopodobniej jednym z powodów radzieckiej interwencji w grudniu 1979 r. (Ghaus 1988: 172-195).

Okres radzieckiej interwencji (1979-1989) był czasem zasadniczych zmian w układzie sił w regionie. ZSRR przestał być przyjacielem Afganistanu, a stał się agresorem. Wywołało to poważne zaniepokojenie takich państw jak Iran czy Pakistan, a Amerykanów skłonił do zaangażowania się w pomoc Afganistanowi – w latach 1980-1985 USA wydawały na ten cel 60 mln dolarów rocznie, w 1986 r. 470 mln dolarów, a w latach 1987-1989 630 mln dolarów rocznie (Coll 2004: 151). Problem granicy afgańsko-pakistańskiej zszedł na plan dalszy, szczególnie, że w Pakistanie schronienie znalazło około 3 mln afgańskich uchodźców. Tutaj także szkolili się mudżahedini i bojownicy z innych krajów muzułmańskich, a przez pakistańskie terytorium szły dostawy uzbrojenia do Afganistanu. Tym niemniej władze pakistańskie nie zapomniały o problemie i starały się szczególnie wspierać te ugrupowania mudżahedinów, które przejawiały sympatię wobec Pakistanu. Takie postępowanie nie przyniosło oczekiwanych skutków, gdyż w 1996 r. władzę w Afganistanie przejęli Talibowie. Choć Pakistan miał swój udział w wykreowaniu tego ruchu, to ani pierwszy rząd Talibów z lat 1996-2001, ani drugi, który doszedł do władzy w 2021 r. nie zamierzały uznać linii Duranda za oficjalną granicę międzypaństwową (Hameed Hakimi 2024). Pomimo upływu 132 lat od chwili wyznaczenia linii Duranda, 86 lat od wybuchu II wojny światowej, 78 lat od dekolonizacji Indii i 34 lat od zakończenia zimnej wojny, problem granicy afgańsko-pakistańskiej nie został uregulowany i w przyszłości może skutkować kolejnymi kryzysami w stosunkach między oboma państwami.

Podsumowanie

Mimo zachowania neutralności podczas II wojny światowej i prowadzenia polityki niezaangażowania, Afganistan bardzo dotkliwie odczuł skutki zarówno światowego konfliktu, jak i będącej jego następstwem zimnej wojny. II wojna światowa przekreśliła afgańskie szanse na wyrwanie się z roli państwa buforowego między Wielką Brytanią i Związkiem Radzieckim, niwecząc nawiązywane kontakty polityczne i gospodarcze z zewnętrznym światem, a szczególnie z Niemca-

²⁰ 17 lipca 1973 r. doszło w Afganistanie do bezkrwawego zamachu stanu i obalenia monarchii.

mi. Po zakończeniu wojny Afganistan chciał prowadzić politykę nieopowiadania się po którejs z stron „zimnej wojny”, a jednocześnie móc uzyskiwać wsparcie w rozwoju gospodarczym. Mimo afgańskich oczekiwań, problem wynikający z powojennej dekolonizacji Indii wepchnął kraj w rywalizację międzyblokową. Władze afgańskie, bazując na doświadczeniach historycznych, z obawą patrzyły na Związek Radziecki, a z nadzieją na Stany Zjednoczone. Nadzieje te jednak okazały się płonne, gdyż w początkowej fazie zimnej wojny Amerykanie przyjęli brytyjskie spojrzenie na Afganistan i nie byli skłonni do szerszego zaangażowania się w pomoc temu państwu, a gdy zmienili zdanie – było za późno. Afganistan stał się ofiarą radzieckiej agresji i teatrem rywalizacji między supermocarstwami.

Bibliografia

- Adamec L.W. (1967), *Afghanistan, 1900-1923. A Diplomatic History*, Berkeley
- Adamec L.W. (1974), *Afghanistan's Foreign Affairs to the Mid-Twentieth Century. Relations with the USSR, Germany, and Britain*, Tucson
- Adamec L.W., Grassmuck G. (1969), *Afghanistan. Some New Approaches*, Ann Arbor
- Banerjee M. (2000), *The Pathan Unarmed. Opposition and Memory in the North West Frontier*, Karachi and New Delhi
- Berliner J.S. (1958), *Soviet Economic Aid. The New Aid and Trade Policy in Underdevelopment Countries*, New York
- Bradsher A. (1985), *Afghanistan and the Soviet Union*, Durham
- Cannon G. (1963), *English and Other Languages in Afghanistan*, "The Modern Language Journal" November, vol. 47, no. 7: 314-318
- Clapp-Wincek C., Baldwin E. (1983), *The Helmand Valley Project in Afghanistan*, Washington
- Çoban M., *Turkish Foreign and Domestic Policy: The Balkan Pact, The Saadabad Pact, and Nationalism in the 1930s*, A thesis submitted to the University of Birmingham for the degree of doctor of philosophy, Centre for Byzantine, Ottoman, and Modern Greek Studies, School of History and, Cultures, College of Arts and Law, University of Birmingham, September 2023, <https://etheses.bham.ac.uk/id/eprint/14599/13/Coban2024PhD.pdf>
- Coll S. (2004), *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*, New York
- Collection of Treaties, Engagements and Sanads Relating to India and Neighbouring Countries* (1933), Charles U. Aitchison Ch.U., (red.), vol. XI, Delhi
- Communist influence in Afghanistan, 1972, FCO 51/247, National Archive, London.
- Dauids J. (1960), *American and the World in Our Time. United States Diplomacy in the Twentieth Century*, New York
- Dupree L. (1997), *Afghanistan*, Karachi
- Foreign Operations Appropriations for 1963, Hearing before a Subcommittee of the Committee on Appropriations, House of Representatives, 87th Congress, 2nd Session, Part 3, Washington 1962, August 1, 1962
- Franck D.S. (1952), *Pakhtunistan – Disputed Disposition of a Tribal Land*, "Middle East Journal", Winter, vol. VI, no. 1: 49-68

- FRUS (1983), *Foreign Relations of the United States, 1952-1954*, vol. XI, Africa and South Asia, Memorandum by the Executive Secretary (Lay) to the National Security Council, Washington, March 2, 1954, Washington
- FRUS (1996), *Foreign Relations of the United States, 1961-1963*, vol. XIX, South Asia, Washington
- Geranmayeh M.A. (1992), *Iranian Resistance to Soviet Pressure Irano-Soviet Relations 1941-1947*, A Thesis Submitted for the Ph.D. Degree, School of Slavonic and East European Studies, University of London 1992, https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10125138/1/Geranmayeh_10125138_thesis.pdf
- Ghaus A.S. (1988), *The Fall of Afghanistan. An Insider's Account*, Washington-New York-London
- Ghaus A.S. (1988), *The Fall of Afghanistan. An Insider's Account*, Washinton
- Golovin J. (1962), *Sovetskij Sojuz i Afganistan. Opyt ekonomiceskogo sotrudničestva*, Moskva
- Gregorian V. (1969), *The Emergence of modern Afghanistan: politics of reform and modernization, 1880-1946*, Stanford
- Hameed Hakimi (2024), *Analysis: Why have Pakistan's ties with the Afghan Taliban turned frigid?*, Al Jazeera, 28 December, <https://www.aljazeera.com/news/2024/12/28/analysis-why-have-pakistans-ties-with-the-afghan-taliban-turned-frigid>
- Hauner M. (1981a), *India in Axis Strategy. German, Japan, and Indian Nationalists in the Second World War*, Stuttgart
- Hauner M. (1981b), *Soviet Threat to Afghanistan and India, 1938-1940*, "Modern Asian Studies", vol. 15, no. 2: 287-309
- Hauner M.L. (1982), *Afghanistan between the Great Powers, 1938 - 1945*, "International Journal of Middle East Studies", November, vol. 14, no. 4: 481-499
- Hearings on Mutual Security Act of 1957, House of Representatives, 85th Congress, 1st Session, Part I, Washington 1957, July 12, 1956
- Hess G. (1971), *American Encounters India, 1941-1947*, Baltimore
- Hyman A. (1984), *Afghanistan under Soviet Domination, 1964-1983*, London
- Kagan F. (1995), *The evacuation of Soviet industry in the wake of 'Barbarossa': A key to the Soviet Victory*, "The Journal of Slavic Military Studies", vol. 8, no. 2: 387-414, doi.org/10.1080/13518049508430192
- Lieberman S.R. (1983), *The Evacuation of Industry in the Soviet Union during World War II*, "Soviet Studies," January, vol. 35, no. 1: 90-102
- Maillart E. (1940), *Afghanistan's Rebirth*, "Journal of the Royal Central Asia Society", April, vol. 27, no. 2: 224-228
- McFarland S.L. (1985), *Anatomy of an Iranian Political Crowd: The Tehran Bread Riot of December 1942*, "International Journal of Middle East Studies", vol. 17, no. 1: 51-65
- McGhee, G. (1990), *The US-Turkish-NATO Middle East Connection. How the Truman Doctrine and Turkey's NATO Entry Contained the Soviets*, London
- McMahon R.J. (1994), *Cold War on the Periphery. The United States, India and Pakistan*, New York
- Nicosia F.R. (1997), *'Drang Nach Osten' Continued? Germany and Afghanistan during the Weimar Republic*, "Journal of Contemporary History", April, vol. 32, no. 2: 235-257
- Nogee J.L., Donaldson R.H. (1992), *Soviet Foreign Policy since World War II*, New York
- Noor ul Haq (2003), *Pak-Afghan Relations*, Islamabad
- O'Sullivan A. (2015), *Espionage and Counterintelligence in Occupied Persia (Iran): The Success of the Allied Secret Services, 1941-45*, Basingstoke
- P.G. Franck P.G. (1960), *Afghanistan between East and West*, Washington
- Pain A., Goodhand J. (2002), *Afghanistan: Current Employment and Socio-Economic Situation and Prospects*, In Focus Programme on Crisis Response and Reconstruction, Working Paper 8, Recovery and Reconstruction Department, Geneva, https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/@emp_ent/@ifp_crisis/documents/publication/wcms_116403.pdf

- Poullada L.B. (1977), *Pakhtunistan: Afghan Domestic Politics and Relations with Pakistan*, Embree A.T. (red.), *Pakistan's Western Borderlands*, New Delhi
- Poullada L.B. (1982), *Afghanistan and the United States: The Crucial Year*, "Middle East Journal", vol. 35, no. 2: 178-190
- Poullada L.B. (1982-1983), *The Failure of American Diplomacy in Afghanistan*, "World Affairs", Winter, vol. 145, no. 3: 230-252
- Ramazani R.K. (1958), *Afghanistan and the USSR*, "Middle East Journal", Spring, vol. 12, no. 2: 144-152
- Roosevelt A. (1947), *The Kurdish Republic of Mahabad*, "Middle East Journal", July, no. 1: 247-269
- Sovetsko-afganskije otnošenija, 1919-1969 gg. Dokumenty i materialy, (1971), Vinogradov V.M., red., Moskva
- Stewart R.T. (1973), *Fire in Afghanistan, 1914-1929. Faith, Hope and the British Empire*, Garden City
- Świętochowski T. (1988), *Azerbejdżan i Rosja. Kolonializm, islam i narodowość w podzielonym kraju*, Warszawa
- Szczepanik E. (1983), *Republiki Azji Środkowej 1941-1945. Oblicze gospodarczo-społeczne*, Wrocław
- Teplinskij L.B. (1971), *50 let sovetsko-afganskich otnošenij, 1919-1969*, Moskva
- Treaty between the British and Afghan Government. Signed at Kabul, November 22, 1921, Treaty Series No. 19 (1922), Cmd. 1786, London 1922.
- Volk T. (2013), *Turkey's Historical Involvement in Middle Eastern Alliances: Saadabad Pact, Baghdad Pact, and Phantom Pact*, "L'Europe en Formation", no.1: 11-30
- Westermann W.L. (1991), *Kurdish Independence and Russian Expansion*, "Foreign Affairs", Summer, vol. 70, no. 3: 50-54, doi.org/10.2307/20044818

Dr hab. Joanna Modrzejewska-Leśniewska, prof. SGH, Instytut Studiów Międzynarodowych, Zakład Bliskiego Wschodu i Azji Środkowej, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie (jmodrz@sgh.waw.pl)

Słowa kluczowe: Afganistan; Pakistan; II wojna światowa; zimna wojna; linia Duranda

Keywords: Afghanistan; Pakistan, Second World War; Cold War; Durand Line

ABSTRACT

The Second World War was an event that had a determining impact on all countries in the world – those that existed at the time, those that gained independence as a result of the war, and those that remained neutral in the face of the global conflict. The East-West rivalry in the Cold War similarly shaped the destinies of individual countries, including those that sought to distance themselves from the competition between the superpowers. One such country was Afghanistan, which managed to remain neutral during World War II and, after its conclusion, aimed to pursue economic development without aligning itself with any of the dominant powers. However, the legacy of British rule in India – specifically the Durand Line – made it impossible to settle relations with neighboring Pakistan and ultimately led to Afghanistan's entanglement in the U.S.-Soviet rivalry.

For this reason, it is worth asking questions about the enduring influence of events that occurred over 80 years ago, as well as those between 1947 and 1991, on Afghanistan's contemporary situation. How did World War II affect Afghanistan, which declared neutrality and maintained it until the end of the armed conflict? Did Afghanistan suffer any consequences from the war despite its lack of involvement, and if so, what were they? How did the decolonization of India and the British failure to fulfill its commitments complicate Afghanistan's situation during the Cold War and ultimately push it toward the Soviet Union? How did Cold War rivalry affect Afghanistan's domestic and international position?

The answers to these questions will be based on an analysis of source materials produced by British, Soviet, and American administrations, complemented by relevant scholarly literature.